

SPORT JAKO NARZĘDZIE INTEGRACJI SPOŁECZNEJ I ROZBUDZANIA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ NA PRZYKŁADZIE MYŚLI FRIEDRICHA LUDWIGA JAHNA

Gimnastykę utożsamia się z różnymi treściami ruchowymi, zaś etymologia tego pojęcia wskazuje na grecki rodowód, a jego znaczenie odnosiło się do popisów publicznych i ćwiczeń cielesnych, wykonywanych nago przez młodzieńców¹. Już Platon w swoim „Państwie” przedstawia tezę, iż Bóg dał ludziom dwie umiejętności: muzykę i gimnastykę, a ten, który najlepiej połączy gimnastykę ze służbą Muzom, będzie osobą o wielkiej harmonii i najwyższej kulturze osobistej².

Powszechnie jednak za ojca gimnastyki uważa się Friedricha Ludwiga Jahna, niemieckiego myśliciela i pedagoga, członka Frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego oraz inicjatora niemieckiego ruchu gimnastycznego, który od początku był połączony z wczesnym ruchem narodowym³. Nazywany ojcem niemieckiego „turnerstwa”, jako pierwszy dostrzegł w ćwiczeniach nie tylko możliwość regularnego podnoszenia kondycji fizycznej, ale również rozbudzenia poczucia państwowości i tożsamości etnicznej, opartej na sprawności i indywidualnych siłach zawodniczych⁴. Bardzo szybko zrozumiał też, że sprawność fizyczna może stać się ważnym elementem politycznego odrodzenia Niemiec, gdyż stanowi wartość przydatną nie tylko w wojsku

¹ H. Zdebska (2010), *Gimnastyka sportowa jako dyscyplina olimpijska*. W: T. Ambroży, D. Ambroży [red.], *Tradycyjne i nowoczesne formy gimnastyki oraz tańca w perspektywie kultury fizycznej*, Kraków: 30-31.

² Platon (2009), *Państwo*, Kęty: 110.

³ S. Szymański (2008), *A Theory of the Evolution of Modern Sport*, „Journal of Sport History”, Spring: 18-19.

⁴ G. Walters (2008), *Igrzyska w Berlinie. Jak Hitler ukradł olimpijski sen*, Poznań: 138.

i wysiłkach na rzecz wzmocnienia potęgi państwa, ale także w procesie integracji społecznej i wzmacniania narodowej tożsamości⁵. W efekcie z jego inicjatywy powstał ruch gimnastyczno-nacjonalistyczny, a samą gimnastykę skojarzono z poczuciem narodowym⁶.

Celem artykułu jest syntetyczna charakterystyka myśli przewodnich, które wspomniany nauczyciel wpajał swoim uczniom podczas procesu edukacji, a także wykazanie wzajemnych związków pomiędzy sportem a integracją społeczną oraz rozbudzaniem tożsamości narodowej. Poprzez odpowiednio dobrane systematyczne ćwiczenia fizyczne oraz elementy gimnastyki, pedagog pragnął przygotować młodych ludzi do walki o wyzwolenie swojego kraju. Skrupulatnie krzewiona edukacja miała zmienić nastawienie młodzieży i wzbudzić w niej poczucie racjonalnego patriotyzmu. Jej zadaniem pośrednim było również zwrócenie uwagi na takie aspekty, jak język, wojsko czy panujące w Niemczech obyczaje.

Materiał i metody

Wykorzystując społeczny charakter działalności naukowej oraz korzystając z kumulatywności wiedzy naukowej dokonano selekcji najistotniejszych myśli wygłaszanych przez Friedricha Ludwiga Jahna w trakcie jego całego życia. Podczas badań wykorzystano metody z dziedziny nauk pedagogicznych i historycznych. Wśród nich dominowała analiza źródeł, w której zastosowano techniki analizy zawartości oraz treści⁷. W procesie badawczym wykorzystano opublikowaną w 1810 roku monografię *Deutsches Volkstum*⁸, będącą najważniejszym dziełem w dorobku pedagoga. Istotną część materiałów pomocnych przy tworzeniu artykułu stanowiła literatura okołotematyczna. Niestety, polska literatura naukowa bardzo szczątkowo charakteryzuje idee oraz refleksje ojca gimnastyki i w związku z niedoborem polskich opracowań, w zdecydowanej większości posilkowaliśmy się opracowaniami obcojęzycznymi. Najwięcej istotnych faktów, z punktu widzenia badania, przytoczono w dziele Hansa-Joachima Bartmuśa, Eberharda Kunze oraz Josefa Ulfkotte „»Turnvater« Jahn und sein patriotisches Umfeld. Briefe und Dokumente 1806-1812”, opublikowanym w 2009 roku. Wiele informacji znalazło się również w artykule Frederica Hertza „Friedrich Ludwig Jahn”, zamieszczonym w książce „Sport and International Relations” w 1978 roku pod

⁵ S. Szymański (2008), dz. cyt.: 19.

⁶ W. Lipoński (2012), *Historia sportu*, Warszawa: 358.

⁷ H. Grabowski (2013), *Wykłady z metodologii badań empirycznych*, Kraków: 71-84.

⁸ W niektórych wydaniach tytułowaną jako *Deutsches Volksthum*.

redakcją Benjamina Lowe, Davida B. Kanina oraz Andrew Strenka. Niniejszy tekst, poszerzony o kluczowe fakty biograficzne z życia pedagoga, powinien być traktowany jako wstęp oraz inspiracja do dalszych badań nad poniżej scharakteryzowanymi i wciąż w pełni nieopracowanymi przez naukowców zagadnieniami. Należy jednak zaznaczyć, iż autorzy dystansują się od oceny poglądów niemieckiego myśliciela i się z nimi nie identyfikują, a artykuł ma charakter deskryptywny.

Teoretyczne podstawy kategorii tożsamości

Kategoria tożsamości stanowi element świadomości człowieka, którą zawsze kształtuje w relacji do innych, co umożliwia określenie „kim jestem”. Tożsamość, będąc elementem samoidentyfikacji, pozwala znaleźć układ odniesienia dla samego siebie poprzez odróżnianie się od swojego otoczenia, zarówno od przedmiotów, jak i ludzi. Ponadto daje podstawy do budowania granic pomiędzy własnym „Ja” a światem, przez co umożliwia kształtowanie własnej przestrzeni i świadomości. Tożsamość społeczności budowana jest na bazie wspólnoty doświadczeń, pamięci, miejsc, języka, historii i zwyczajów danej grupy ludzi. W odniesieniu do konkretnej przestrzeni, nabiera ona cech lokalności, gdyż każda społeczność lokalna wykazuje część cech tożsamych, odróżniających ją od innej zbiorowości, co pozwala jej na samoidentyfikację⁹. Przedstawiciele klasycznych teorii tożsamości rozróżniają tożsamość „osobową” i „społeczną”¹⁰. Argumentują, że zarówno tożsamość osobowa jak też tożsamość społeczna jest rozwijana i formowana przez społeczne interakcje i oczekiwane role. Tożsamość społeczna odnosi się do ponadjednostkowej metryki osoby jako nośnika ról, właściciela określonego statusu albo członka grupy kulturowej. Jest ona wyrazem społecznej przynależności i zostaje oznaczona jako „zbiorowe Ja”. Pojęcie tożsamości grupowej jest sposobem określenia samego siebie poprzez przynależność do różnego rodzaju grup społecznych. Jednostka konstruuje bowiem swoje „Ja” w obszarze wyznaczonym przez kulturę danej grupy i zbiorowości. To grupa czy zbiorowość dostarcza specyficznych kategorii do opisu siebie samej¹¹. Teoria tożsamości społecznej Henriego Tajfela (*Social Identity Theory*) mówi o tym, że ludzie dążą do

⁹ L. Koćwin (2014), *Tożsamość i obcość w przestrzeni – nasze i nie nasze w turystyce*. W: M.K. Leniartek [red.], *Nasze, nie nasze w turystyce*, Wrocław.

¹⁰ G.H. Mead (1934), *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviourist*, Chicago; E. Goffman (1969), *Strategic Interaction*, Philadelphia; A.L. Strauss (1959/1969), *Mirrors and Masks*, San Francisco.

¹¹ R. Shipway, I. Jones (2008), *The Great Suburban Everest: An „Insiders” Perspective on Experiences at the 2007 Flora London Marathon*, „Journal of Sport & Tourism”, 13.

utrzymania pozytywnej koncepcji siebie. Oznacza to, iż poczucie własnej wartości osiągamy częściowo poprzez pozytywne wyróżnianie siebie na tle innych, jest to tzw. potrzeba autowaloryzacji jednostki. Ponadto koncepcja własnej osoby w dużej mierze wynika z identyfikacji z grupą, a osiągnięcie pozytywnej tożsamości społecznej powstaje w rezultacie porównań międzygrupowych¹². Według teorii autokategoryzacji Johna Turnera (*Self Categorization Theory*) tożsamość osobista jednostki wynika z określonych, indywidualnych właściwości oraz relacji interpersonalnych z innymi jednostkami, jest w jakimś sensie różnicą między nią a członkami grupy własnej. Natomiast tożsamość społeczna mówi nam o kategorii „Ja”, jako jednostce podobnej do innych członków grupy własnej i zarazem różnej od członków grup obcych. Cele, wartości i normy grupy – to są cechy wspólne tożsamości społecznej¹³. Aktywizacja tożsamości zależy od różnych czynników, w tym głównie od sytuacji i kontekstu (np. interakcji z członkami innych grup). Przynależność do danej grupy i kategorii społecznej oznacza bardzo często posiadanie wielu tożsamości społecznych. Tradycyjnie tożsamość społeczną identyfikuje się poprzez przyporządkowanie jednostki do kategorii rodziny, religii, pracy¹⁴. Społeczna tożsamość uczestnika określonej subkultury ukazuje się poprzez język, ubiór, normy i wartości¹⁵. Ponadto przedstawia jednostkę jako członka grupy i opisuje określone sposoby zachowań¹⁶. Ukazania powyższych teorii w praktyce można dokonać na przykładzie skomplikowanej osobowości „ojca gimnastyki”, którym niewątpliwie był Friedrich Ludwig Jahn.

Dzieciństwo i młodość

Urodzony w 1778 roku Friedrich Ludwig Jahn był dzieckiem pruskiego duchownego oraz córki pastora, dlatego też od zawsze wyróżniał się szeroką wiedzą z zakresu religii i biblioznawstwa¹⁷. Od najmłodszych lat był żarliwym

¹² H.E. Tajfel (1978), *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*, London, New York.

¹³ J.C. Turner, M.A. Hogg, P.J. Oakes, S.D. Reicher, M.S. Wetherell (1987), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*, Blackwell.

¹⁴ D.L. Gillespie, A. Leffler, E. Lerner (2002), *If it weren't for my hobby I'd have a life: dog sports, serious leisure, and boundary negotiations*, „Leisure Studies”, 21.

¹⁵ B. Green, I. Jones (2005), *Serious leisure, social identity and Sport Tourism*, „Sport in Society”, 8(2): 164-181.

¹⁶ I. Jones (2006), *Examining the characteristics of serious leisure from a Social Identity Perspective*, Eastbourne.

¹⁷ R. Höhne (2008), *Friedrich Ludwig Jahn. Der „Turnvater” und seine Rolle in der Bildung einer deutschen Nation*, Halle: 3.

patriotą, przywiązanym do swojej rodziny oraz wsi Lanz w Brandenburgii, która terytorialnie znajdowała się praktycznie na styku granic czterech landów pruskich¹⁸. Dzięki temu Jahn miał możliwość obserwowania relacji zachodzących między mieszkańcami poszczególnych obszarów. Wśród nich dostrzegał przede wszystkim powszechną zazdrość oraz pierwsze przejawy nacjonalizmu, z którym nigdy wcześniej się nie spotykał¹⁹.

Jeszcze w młodości zaczął intensywnie podróżować, odwiedzając kolejne regiony swojego kraju celem poznania ludzi, ich lokalnego języka oraz obyczajów²⁰. W trakcie wyjazdów stworzył swoją wizję całkowitego zjednoczenia Niemiec pod przewodnictwem Prus²¹. Choć jego edukacja na poziomie podstawowym i średnim nie prezentowała się najlepiej (do trzynastego roku życia ojciec uczył go w domu; po trzech kolejnych latach nauki w szkole w Salzwedel, w wieku szesnastu lat został z niej wydalony), to po jej zakończeniu od 1796 do 1803 roku uczęszczał na zajęcia na Uniwersytetach w Halle, Jenie, Getyndze, Frankfurcie nad Odrą (bez immatrykulacji) i Greifswaldzie, gdzie studiował teologię (na życzenie ojca), historię oraz filologię niemiecką²². Mimo ogromnej wiedzy nie otrzymał pracy na uczelni wyższej i zmuszony sytuacją zarabiał na życie jako wychowawca w rodzinie właściciela ziemskiego w Meklemburgii²³.

Niemieccy studenci tamtego okresu cechowali się stosunkowo dużą brutalnością oraz pragnieniem życia ponad prawem²⁴. Friedrich Ludwig Jahn był przeciwnikiem tego rodzaju aktywności, z tego właśnie powodu opuścił Uniwersytet w Greifswaldzie nie ukończywszy studiów²⁵. By zmienić wewnętrzne nastawienie swoich rówieśników, został jednym z inicjatorów powstania korporacji studenckiej o narodowym charakterze, nazwanej *Burschenschaft*²⁶. Nazwa ta wywodziła się od bursy, czyli funkcjonującego do dnia dzisiejszego rodzaju internatu, w którym odbywały się również wykłady naukowe.

¹⁸ Dz. cyt.: 3-4.

¹⁹ K. Hagemann (2007), *Deutschheit, Mannheit, Freiheit*, „Die Zeit”, 01.07.2007.

²⁰ F. Hertz (1978), *Friedrich Ludwig Jahn*. W: B. Lowe, D.B. Kanin, A. Strenk [red.], *Sport and International Relations*, Champaign: 35.

²¹ Dz. cyt.

²² H-J. Bartmus, E. Kunze, J. Ulfkotte (2008), „Turnvater” Jahn und sein patriotisches Umfeld. *Briefe und Dokumente 1806-1812*, Kolonia: 19.

²³ J. Rogerson (1992), *W.M.L. de Wette – Founder of Modern Biblical Criticism – An Intellectual Biography*, Sheffield: 140.

²⁴ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 35.

²⁵ Dz. cyt.

²⁶ J. Ulfkotte (2002), *Das Turnkonzept Friedrich Ludwig Jahns – Modell und Impulsgeber für die Region?* Dorsten: 12.

Organizacja miała jednak na celu, między innymi, podniesienie świadomości narodowej wśród ludności niemieckiej przy jednoczesnym intensywnym pielęgnowaniu wśród niej frankofobii, niechęci do wszystkiego, co francuskie²⁷. Co do zasady, *Burschenschaft*y ukształtowały się więc na fali idei wolnościowo-narodowej. Kiedy w 1789 roku wybuchła rewolucja francuska, Jahn popadł w entuzjastyczny nastrój, a za swojego największego bohatera uważał Georgesa Dantona, nazywanego przez wielu tytanem rewolucji²⁸. Niestety, w późniejszym okresie, zmiany, jakie dokonały się na terenie Francji były dla wielu rozczarowaniem, co wywołało wśród społeczności niemieckiej bardzo negatywne postrzeżenie Francuzów. Angażując się w swoją działalność społeczną, Jahn redagował ulotki na temat wzbogacania słownictwa niemieckiego oraz promocji pruskiego patriotyzmu²⁹. Myśliciel chciał w ten sposób wyleczyć swój naród z narodowej „wściekłości”, a za punkt kulminacyjny stawiał sobie zwalczenie polityki Napoleona³⁰.

Edukacyjna działalność Jahna

W momencie wybuchu wojny między Prusami a Francją, Jahn próbował bezskutecznie przyłączyć się do zorganizowanej armii pruskiej³¹. Ofiarował swoje usługi Ludwikowi Ferdynandowi, który z nich nie skorzystał ze względu na porażkę w bitwie pod Jeną już na samym początku konfliktu zbrojnego z Francją³². Armia pruska miała jeszcze zorganizować swoje siły w Szczecinie, dokąd Jahn się niezwłocznie udał³³. Całość zakończyła się jednak fiaskiem. Miasto poddało się, a niedługo czas potem myśliciel był świadkiem nieudanej obrony Lubeki³⁴. Upadek państwa pruskiego i podporządkowanie wszystkich jego obszarów Napoleonowi Bonaparte zmobilizował go do walki o szybkie wyzwolenie. Dlatego też na fali narodowego impulsu napisał obszerną książkę na temat niemieckiego narodu, opisując w niej własne wizje narodowozwoleńcze³⁵. Wkrótce potem ukończył kurs przygotowania pedagogicznego,

²⁷ D. Kanin (1981), *A Political History of the Olympic Games*, Boulder: 13.

²⁸ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 35.

²⁹ Dz. cyt.

³⁰ Dz. cyt.

³¹ M. Dziejic (2013), *Pomniki Friedricha Ludwiga Jahna na Śląsku*, „Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu”, 41: 55.

³² F. Jahn (1810), *Deutsches Volkstum*, Lübeck: 92.

³³ M. Dziejic (2013), dz. cyt.: 55.

³⁴ Dz. cyt.

³⁵ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 35.

umożliwiający mu wykładanie na uczelniach i w szkołach³⁶. Najlepszą możliwość krzewienia swoich idei widział w edukacji przyszłych pokoleń, dlatego zwracał bardzo dużą uwagę na odpowiednie przeprowadzanie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych. Nauczał najpierw w Köllnisches Gymnasium w Berlinie, a następnie w Plamann School³⁷. Chociaż był jednym z nielicznych młodych wykładowców bez tytułu zawodowego i stopnia naukowego, jego imponująca osobowość przyciągała na zajęcia liczne rzesze młodzieży. Nawet w czasach, gdy nie był oficjalnym pracownikiem jakiegokolwiek instytucji oświatowo-wychowawczej, nie narzekał na brak chętnych na lekcje prowadzone w trybie indywidualnym³⁸. Zdobywał szczególny podziw i sympatię swoich uczniów i młodych ludzi w sferze treningu fizycznego, dla którego ukuł termin „gimnastyka”³⁹. W dniu 19 listopada 1811 roku odbyły się pierwsze publiczne ćwiczenia, które Jahn poprowadził wśród swoich uczniów oraz przyjaciół na placu gimnastycznym w Hasenheide koło Berlina⁴⁰. Miejsce to było pewnego rodzaju ośrodkiem wychowawczym, w którym młodzi Niemcy spędzali swój czas wolny, zwiększając swoją tężyznę i sprawność fizyczną pod okiem specjalistów⁴¹. Jahn wdrażał na treningach między innymi systematyczne ćwiczenia fizyczne oraz elementy gimnastyki, krzewione ówczesnie wyłącznie przez niemieckiego pedagoga Johanna Christopha Friedricha Guts Muthsa, którego Jahn spotkał po raz pierwszy w 1807 roku w Schnepfenthalu⁴². Stworzył on również szereg urządzeń do gimnastyki czy kalisteniki, takich jak poręczce równoległe czy drążek⁴³. Szerzył także ideę długich spacerów wśród młodzieży, których celem był nie tylko rozwój sprawności fizycznej, ale przede wszystkim wzajemna integracja ludzi z różnych klas społecznych oraz obszarów geograficznych Prus⁴⁴. Wielokrotnie sam uczestniczył w takich spacerach, wykorzystując je do szerzenia swoich idei i wizji narodowo-wolnościowych⁴⁵. To właśnie tego typu inicjatywy były impulsem do wdrożenia, a następnie koordynowania regularnej gimnastyki wśród uczniów przy jednoczesnym krzewieniu zasad koleżeństwa, obyczajowości, etyki i moralno-

³⁶ Dz. cyt.

³⁷ J. Ulfkotte (2002), dz. cyt.: 263.

³⁸ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 35-36.

³⁹ G. Walters (2008), dz. cyt.: 138.

⁴⁰ M. Vinkour (1988), *More than a Game. Sports and Politics*, Nowy Jork: 61.

⁴¹ W. Lipoński (2012), dz. cyt.: 358-359.

⁴² E. Rice, J. Hutchinson, M. Lee (1926), *A Brief History of Physical Education*, Nowy Jork: 84.

⁴³ P. Wade (2011), *Skazany na trening. Zaprawa więzienna*, Łódź: 26-27.

⁴⁴ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 36.

⁴⁵ H. Bosetzky (2014), *Turnvater Jahn: Ein biographischer Roman*, Berlin: 55.

ści⁴⁶. Główną jego misją było przygotowanie grupy młodych ludzi, których ciało i umysł miały być nastawione w każdej chwili do walki o wyzwolenie. Dzięki temu możliwe byłoby pełne zjednoczenie Niemiec za pośrednictwem osób najbardziej zmotywowanych do walki⁴⁷.

W 1812 roku, za namową kolegi Friedricha Friesena, Jahn zaproponował zjednoczenie wszystkich organizacji studenckich celem zaszczepienia w młodym pokoleniu prawdziwych niemieckich wzorców, aby wszyscy byli zdolni do poświęcenia swojego zapału i energii do walki za ojczyznę i naród, usuwając przy tym wszelkie wzajemne tarcia⁴⁸. W efekcie młodzież gotowa była w przypadku potrzeby bronić swojego narodu oraz własnego honoru. Pełniący obowiązki rektora Uniwersytetu w Berlinie Johann Fichte zawetował całkowicie propozycje Jahna, uważając, iż ten mieszając średniowieczne pomysły z XIX-wiecznym patriotyzmem zachęca do tworzenia nienaturalnych, antyniemieckich postaw⁴⁹.

Tak długo, jak Prusy były okupowane przez wojska Napoleona, wszystkie głoszone przez Jahna narodowe idee nie mogły być prezentowane otwarcie, dlatego też poruszano je wyłącznie na posiedzeniach tajnych towarzystw i zrzeszeń, do których należał⁵⁰. Po porażce Napoleona w Rosji, Jahn wraz z przyjaciółmi rozpoczął bardzo zróżnicowaną działalność⁵¹. Trenowani pod jego okiem gimnastycy chętnie zgłaszali się ochotniczo do służby wojskowej, on sam będąc w bliskim kontakcie z kanclerzem Hardenbergiem pracował dla formacji ochotniczych, a w 1813 roku, tuż po przybyciu do Wrocławia, zaciągnął się do gromadzącego ochotników do walki przeciw Francuzom korpusu Lützowa, w ramach którego wziął udział w bitwach pod Göhrde i Mölln⁵².

Państwo, naród, Volkstum

W 1810 roku Friedrich Ludwig Jahn wydał książkę *Deutsches Volkstum*, w której podsumował wszystkie swoje przemyślenia⁵³. W późniejszym okresie życia wyrażał pogląd, iż nieszczęściem Niemiec są nie tylko Francuzi, ale

⁴⁶ H. Ueberhorst (1978), *Friedrich Ludwig Jahn: 1778/1978*, Bonn: 52.

⁴⁷ R. Naul, M. Krotee (2004), *German Legacy: From German Gymnastics to Physical Education in Modern Unified Germany*. W: A. Hoffmann [red.], *Turnen und Sport*, Münster: 69-70.

⁴⁸ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 36.

⁴⁹ Dz. cyt.: 36-37.

⁵⁰ H. Bosetzky (2014), dz. cyt.: 73.

⁵¹ Dz. cyt.: 74.

⁵² M. Dziedzic (2013), dz. cyt.: 55.

⁵³ R. Mandell (1987), *The Nazi Olympics*, Nowy Jork: 11.

i junkrzy, księża, Polacy i Żydzi (choć utrzymywał kontakty między innymi z posiadającym korzenie żydowskie Salomonem Stieberem)⁵⁴. Używając słowa *Volkstum* starał się przekazać czytelnikom wszystkie pokrewieństwa, tradycje i zwyczaje, które odzwierciedlają poczucie rodziny związanej wzajemną miłością, jednością, lojalnością oraz solidarnością⁵⁵. Zarówno w języku francuskim jak i niemieckim dokonywano w tym czasie rozróżnienia między „narodem” a „ludźmi”. Określenie „naród” *de facto* oznaczało wykształconych i dobrze sytuowanych przedstawicieli klas wyższych, zaś za „ludzi” uważano obywateli niższych warstw⁵⁶. *Volkstum* stanowił więc odpowiednik „narodowości”, ale dotyczył też naturalnej indywidualności każdego z mieszkańców, uwarunkowanej między innymi urodzeniem bądź pochodzeniem. Niemcy, którzy w wyniku konfliktu nabyli francuskie obywatelstwo, mogli według Jahna uważać się za Francuzów, ale nie posiadali francuskiego *Volkstumu*⁵⁷. Pedagog przez cały czas twierdził, iż ludzie stanowią grupę ponadpaństwową i argumentował, że tak jak dusza żyje poza ciałem, tak naturalne granice ludzi niekoniecznie pokrywają się ze sztucznymi⁵⁸.

Rozszerzając zawarte w *Deutsches Volksthum* myśli, w 1816 roku, przy współpracy z Ernstem Eiselenem, wydał swoje kolejne dzieło, *Die Deutsche Turnkunst*, w którym w jeszcze większym stopniu opisał przyjęte standardy zachowania oraz ogólne reguły postępowania i funkcjonowania w sporcie⁵⁹. Objął tam między innymi zasady powiązanych z gimnastyką poszczególnych dyscyplin sportowych oraz dokonał charakterystyki najbardziej optymalnego boiska sportowego oraz sprzętu gimnastycznego⁶⁰.

Myśliciel wielokrotnie wypowiadał się także na tematy wojenne, będąc jednocześnie całkowitym przeciwnikiem prowadzenia wojen i podbojów przez regularne armie specjalnie do tego celu zwerbowane i przygotowywane⁶¹. Swój system treningów gimnastycznych opracował jednak wprost dla wojska i najsprawniejszej młodzieży, wśród której nie było miejsca dla kobiet⁶². Twierdził, iż sens istnienia małych armii jest niezbędny w przypadku odpierania gwałtownych oraz niespodziewanych ataków⁶³. Jednak każdy

⁵⁴ M. Dziedzic (2013), dz. cyt.: 55-56.

⁵⁵ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 37.

⁵⁶ O. Bollnow (1967), *Die Pädagogik der deutschen Romantik*, Stuttgart: 97.

⁵⁷ Dz. cyt.: 97-98.

⁵⁸ Dz. cyt.: 98.

⁵⁹ J. Ulfkotte (2002), dz. cyt.: 263.

⁶⁰ F. Jahn, E. Eiselen (1812), *Die Deutsche Turnkunst*, Berlin: 32.

⁶¹ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 37.

⁶² W. Lipoński (2012), dz. cyt.: 458-459.

⁶³ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 39.

przeszkolony w obsłudze powinien posiadać broń, amunicję i w miarę możliwości brać udział w ćwiczeniach lub praktykach zbrojnych⁶⁴.

Uważał, iż szczególny nacisk w państwie należy kłaść przede wszystkim na rozwój uczuć narodowych. Przykładu jego siły krzewienia patriotyzmu możemy doszukać się nawet wiele lat po jego śmierci w historii Cesarstwa Niemieckiego, między innymi w udziale reprezentantów Niemiec w I Letnich Igrzyskach Olimpijskich w 1896 roku. Niemiecki Związek Gimnastyczny wyraził absolutny brak zgody na uczestnictwo swoich sportowców w międzynarodowym wydarzeniu z powodu organizacji imprezy przez barona Pierre'a de Coubertina, którego francuskie pochodzenie stanowiło problem nie do rozwiązania⁶⁵. Ostatecznie jednak szacunek, umiłowanie i oddanie własnej ojczyźnie, bez względu na wszelkie pojawiające się przeszkody, spowodował, iż szereg gimnastyków zbuntowało się i, nie zważając na decyzję związku, wzięło udział w igrzyskach⁶⁶. Niemieccy gimnastycy osiągnęli tam ogromny sukces, zdobywając łącznie dziesięć medali olimpijskich⁶⁷.

Podsumowanie

Osobowość Jahna miała zarówno odpychające, jak przyciągające innych cechy. Pewne jest, iż wiedział on doskonale, jak postępować z młodymi ludźmi i ich inspirować. Wielu idealizowało go i stawiało jako wzór do naśladowania, nazywając go nawet bohaterem⁶⁸. Wiele jego przekazywanych w procesie nauczania koncepcji jest dziś w teorii edukacyjnej naczelnymi zasadami. Inne jednak wzbudzały poważne wątpliwości, a jego zachowanie czy wypowiedzi często uważano za niepoważne. Jahn, posiadając bardzo specyficzne poczucie humoru, starał się nazywać nawet najgorsze rzeczy po imieniu i wypowiadać je wprost⁶⁹. Dzięki temu wszystkie jego myśli były zrozumiałe, a on sam zrzeszał wokół siebie coraz większą ilość swoich młodszych zwolenników. Jego idee narodowo-wyzwoleńcze zagrzewały Niemców do walki o swoją ojczyznę, co było dla wielu obywateli celem jedynym, nadrzędnym i priorytetowym.

⁶⁴ Dz. cyt.: 39-40.

⁶⁵ V. Kluge (1968), *Olympische Sommerspiele von Athen bis Mexico. Die „Oder-Zeitung“ kannte keinen Olympiasieger*, Berlin.

⁶⁶ M. Rozmiarek (2015), *The life and nonconformist views of sport of Hermann Weingärtner (1864-1919)*, "Studies in Sport Humanities", 17: 41-42.

⁶⁷ Z. Porada (1980), *Starożytne i nowożytne igrzyska olimpijskie*, Kraków: 230-243.

⁶⁸ J. Hoberman (1986), *The Olympic Crisis: Sport, Politics and Moral Order*, New Rochelle: 101.

⁶⁹ F. Hertz (1978), dz. cyt.: 40.

Dość oczywistym jest, że nowoczesny nacjonalizm niemiecki wywodzi się po części z idei krzewionych przez Jahna. Kształtowanie świadomości narodowo-wyzwoleńczej było celem politycznym, który ostatecznie wdrażany był za pośrednictwem dużego wysiłku fizycznego i wywierania szczególnego nacisku poprzez ćwiczenia gimnastyczne. Nie da się także ukryć, iż podczas powstawania późniejszych ruchów narodowych wśród narodów słowiańskich, działania Jahna krzewiące szeroko pojęty patriotyzm, gimnastykę oraz kulturę fizyczną zostały szybko i skutecznie zaadaptowane.